

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת פינחס, תשע"ב
מספר 975מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

חטא בעל פעור וקנאת פינחס מנחם בן-ישר

חטאי ישראל במסעם במדבר נחלקים לשני עידנים: הראשון - מיציאתם מצרים עד חטא המרגלים. זהו מסע ישיר (עם הפסקה בסיני) המכוון להגיע ישירות לארץ כנען. העידן השני - בתום עיקר השהות במדבר, לקראת שנת הארבעים. דהיינו במסע שהפעם מתממש - מקדש עד גבול כנען. בכל אחד משני השלבים יש ארבעה סוגים של חטאי העם מלבד חטא המרגלים שהביא לעצם ההפסקה וחלוקת המסע לשניים.

בשלב הראשון של המסע יש שתי תלונות על חוסר מים (שמ' יד: כב-כה; יז: א-ז); שתי תלונות על חוסר מזון (שם טז; במ' יא: ג-ד); תלונה אחת על קשיי הדרך (שם א-ג)¹ וחטא פולחני אחד: מעשה העגל (שמ' לב-לד). השלב השני של המסע כולל תלונה על צימאון (כ: א-יג) (ואולי שתיים - כא: טז-יז)², תלונה על טורח הדרך (כא: ד-ט) והחטא הפולחני בבעל פעור. ברוב שנות המדבר, מגזרת חטא המרגלים עד חידוש המסע לכנען (כ: א), לא נייערו בעיות כאלו, כי ישראל נדרו בנוחיות יחסית, בסביבות נאות מדבר ובארות: "וַתִּשְׁבוּ בְּקִדְשׁ יָמִים רַבִּים פְּיָמִים אֲשֶׁר יִשְׁבְּתֶם" (דב' א: מו), ואולי גם היו מרוחקים משבטים זרים.

שני החטאים הפולחניים צמודים לנקודות המוצא והיעד של המסע: חטא העגל קשור למצרים, שממנה יצאו, שבה האפיס הוא השור הקדוש למצרים,³ וחטא בעל פעור אירע בהתקרבות אל היעד, אל ארץ כנען. ונזכור שאז כבר לא היו במדבר, אלא בשטח הפורה של ערבות מואב והרי מואב, בחלק ה"חילוני" של נחלת ישראל,⁴ העתיד להינתן לשניים וחצי השבטים. הרי מואב גבוהים ולכן גשומים ופוריים יותר מרכסי ארץ ישראל המערבית.⁵ מואב היא ארץ חקלאית עשירה, וכך התפתו רבים מישראל לעבוד את אלוהי החקלאות, את האל שבלעדיו, כביכול, אין גשם ואין פרוין לאדמה ולבהמה. אין לתמוה שישראל המקראי, הנתון בתרבות שכולה פוליטיאסטית, קשה היה לו לחרוג משיטה זו, והאזהרות הרבות והחוזרות שבתורה ובנביאים נגד עבודה זרה מוכיחות זאת.

והנה, שני החטאים הפולחניים – בעגל ובבעל פעור, צמודים לחטא המיני של זנות. בעגל מורים על כך הלשונות "וַיִּקְמוּ לְצִדְקָה" (שמ' לב: ו) ואחר כך המחולות (שם, יט), ובפרשתנו זה עיקר המעשה. הדבר יובן מתוך האופי האורגאניסטי של פולחנות העולם העתיק והעולם הקלאסי, בייחוד בפולחנות פרוין: מעשי קדשות וקדשים בלשון המקרא. בעניין צירוף שני היסודות: עבודה זרה וגילוי עריות, אין דומה מעשה העגל למעשה בעל פעור. בעגל פולחנו היה העיקר, ומתוך שיכרון חושים שבו, מתוך "וַיַּעֲלוּ עֵלַת וַיִּגְשׁוּ שְׁלָמִים" (שם), נמשכו

* מנחם בן ישר מרצה במכללה האקדמית אשקלון וגמלאי המחלקה לתנ"ך.

¹ תלונת המתאוננים, דהיינו העושים עצמם כאוננים ואבלים על קרוביהם המתים, נפרדת מתלונת המזון שבהמשך הפרק. תלונתם נבעה מהנזכר קודם לכן (י: לג): "וַיִּסְעוּ מִהַר ה' הַרְרָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים" – מסע מהיר ומייגע מסיני לקראת ארץ כנען.

² סבירה דעת רשב"ם שהיא הבאר שבפרק כ', שנבעה מהכאת משה על הסלע במקום לדבר אליו. ויש להוסיף: לכן שרו העם לשבחם של שרים ונדיבי העם – הם משה ואהרון, שכרוה במחוקק (=מטה) ובמשענותם, ולא לה' שרו ולא הזכירו שמו.

³ לדעת פרשנים חדשים הוא מוזכר בירמיה (מו: טו): "מִדְּוַע נִסְחַף אֲבִירָה", תוך חלוקת "נסחף" שבנוסח המסורה, לשניים. ונזכיר שירבעם בן נבט הנהיג פולחן עגלים (מל"א יב: כח-כט), אחרי שהותו במצרים (שם יא: מ).

⁴ ראו יהושע כב: יט; ספרי זוטא ה, ב, עמ' 228; במדבר רבה ז, ח.

⁵ לכן בעת בצורת בבית לחם יהודה הלכו לארץ מואב (רות א: א).

אל "וַיִּקְמוּ לְצַחֵק". לא כן בפרשתנו. כאן הסדר הפוך: "וַיִּחַל (=התחיל)⁶ הָעַם לְזַנּוֹת אֶל-בְּנוֹת מוֹאָב" (כה:א), ומתוך התיאבון המיני או לצדו בא תיאבון האכילה: "וַתִּקְרָאן לָעַם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכְלֵם הָעַם", שהלוא אכילה חגיגית היא בדרך כלל אכילה טקסית-דתית, ומכאן "וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְאֱלֹהֵיהֶן" (שם ב). התוצאה היא: "וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר" (ג): הכירו באלוהותו והצטרפו לעבודתו. וכיוון שהשורש צ-מ-ד במקרא עניינו היצמדות זוגית, יש מהפרשנים החדשים שרואים כאן רמז לזיווג מיני.⁷

לא כן בבנות מדיין, המופיעות פתאום במעשה בעל פעור, כפי שכבר כתב שד"ל בפירושו לתורה. ישראל חנו בערבות מואב, בשטח שכבש סיחון האמורי ממואב, מצפון לנחל ארנון, ועדיין שהו שם מואבים ומואביות, או שבאו אל מחנה ישראל מהשטח המואבי הסמוך, שמדרום לארנון. ישראל לא חנו בשטח מדיין, שהוא שבט מדברי, ושבתי האב שלו רעו את עדריהם במדבר שממזרח לרמת מואב. ומה מעשיה של בת ראש בית אב של מדיין במחנה ישראל שבערבות מואב? אין זאת אלא שמתוך יזמה מדיינית הגיעה שמה, כעדות הכתוב: "הֲיֵן הַנְּהָה הָיָו לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדָבָר בְּלָעַם לְמָסָר-מַעַל בָּהּ עַל-דָּבָר-פְּעוֹר" (לא:טז): אותו בלעם שבשליחותם של מלך מואב ושל זקני מדיין ניסה לגבור על ישראל בדרך מאגית של קללה. אך זקני מדיין החכימו להבין שמאגיה לא תנצח אל א-להי ישראל, ולכן הציע להם בלעם דרך חלופית לגבור על ישראל: לנתק בין עם ישראל לאלוקיו. כך סבר לשקם את המוניטין שלו כחכם-לחשים וגם לזכות בדמי טרחה. לשון אחר: בלעם פעל כאן לא כקוסם אלא כיועץ תיאולוגי, כמומחה לענייני דתות, בייחוד לדת ישראל שהתמחה בה מתוך הנבואות ששם ה' בפיו.

הדעת נותנת שלבנות מואב ולאליהיהן נצמדו פשוטי "העם".⁸ לומדים זאת מדברי ה' אל משה: "קח אֶת-כָּל-רְאִשֵׁי הָעָם וְהוֹקַע אוֹתָם" (פס' ד) – את "העם" החוטאים⁹ "לֹה' נִגְדַת הַשָּׁמַשׁ", שעדיין יש תקווה ששופטי העם יבודדו את החוטאים ויענישו אותם. עצת בלעם הייתה לשלוח למחנה ישראל את המכובדות שבבנות מדיין, כדי שאלו תפתינה את ראשי העם עצמם. ואכן, כך היה: זמרי בן סלוא, מראשי שבט שמעון, הציג בגאווה את הנסיכה המדיינית שזכה בה. בלעם בחר במדייניות דווקא להכשלת ראשי ישראל, מתוך מה שאמרו חז"ל בדרך ציורית סיפורית:¹⁰ משה עצמו נשא מדיינית, אמנם בנסיבות מיוחדות, בהיותו גולה ומרוחק מעמו. יתרה מזאת, על פי בראשית (כה:ב), המדיינים הם צאצאי אברהם, ולכן נראה שהיו נימולים,¹¹ ואלה לכאורה נסיבות מקלות להתחנות עמהם.

החטא הדתי של עבודה זרה עם החטא האנושי-יצרי של זנות הביאו להסרת ההשגחה האלוקית מישראל, שמעתי נחשפו לנזק הבריאותי של אותה זלילה ואותן אורגיות. כך ניתן להבין את "וַיִּחַר-אַף ה' בְּיִשְׂרָאֵל" (כה:ג).¹² כמוכן, ניתן לראות בלשון זו גם התערבות ישירה, מגפה ישירה מאת ה'. על כל פנים, אין לייחס לקב"ה מידה אנתרופופאטית, כלומר דמוית אדם, של כעס, אלא "כל חרון אף שבתורה כתוב בו רושם" (זבחים קב.), דהיינו מורה על עונש אלוקי. בפרשתנו, משמעות חרון האף האלוקי נאמרת בהמשכה: "וַתִּעַצֵּר הַמַּגִּפָּה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (כה:ח). זה קרה מתוך שפנחס "בְּקִנְאוֹ אֶת-קִנְאוֹתָי" (כה:יא), קינא את קנאת ה'. קנאת ה' בישראל עובדי עבודה זרה דומה או מקבילה לקנאת בעל באשתו:¹³ כשם שהבעל דורש מאשתו נאמנות בלעדית, כך ה' דורש מישראל, וכשם שהבעל מקנא לאשתו הבוגדת, כך ה' מקנא לישראל העובדים לאל מלבדו.

בשני המקרים המקבילים העונש הוא מיתה. המיוחד בצד האלוקי של המשוואה, בכעין מידת חסד בתוך מידת הדין, שמעשה קנאות אנושית נגד עובדי עבודה זרה עשוי לשכך ולייתר את הקנאה האלוקית. כך עשה פנחס, ונראה שבמעשהו הקיצון הפסיק את החינגא המואבית-מדיינית-ישראלית שבמחנה ישראל. פנחס השיב על כנה את הברית בין ה' לעמו ישראל וכך כונן מעין שלום-בית ביניהם. לכן ה' מתגמל אותו ב"בְּרִיתִי שְׁלוֹם" (כה:יב), ומכיוון שכיפר פנחס על חטא ישראל בדם אדם, הובטחה לו "בְּרִית כְּהֵנָה עוֹלָם" (כה:יג) של כפרה בדם בהמות לפי העיקרון שנקבע לאברהם במעשה העקדה: "וַיִּקַּח אֶת-הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ" (בר' כב:יג): קרבן בהמה תמורת קרבן אדם.

⁶ כך לדעת רוב הפרשנים. תרגום השבעים: חילל עצמו, וכך מפרש אברבנאל וכן מיגרים בעולם התנ"ך, במדבר (עורך מ' וינפלד), עמ' 152-155. התרגום המיוחס ליונתן מתרגם בשני הלשונות. על לשון "ויחל" (בר' ט:כ) במשמע חולין, ראו בר"ר לו, ג.

⁷ א"ב אהרליך (מקרא כפשוטו א, 1899, ד"צ ניו-יורק 1969) מפליג לומר, שמדובר בטכס דתי של ביתוק בתולים. סיוע מרומז לכך יש אצל י' מילגרם בהערה 11, עמ' 323 (AB Numbers, 2000). רמזיה לכך ניתן למצוא ביחזקאל כג:ג. וראו: א"י ברנר, "תיקוני לשון במקרא ותרגומיו הקדומים", בית מקרא יח (תשל"ג) עמ' 431-448, במיוחד עמ' 436.

⁸ לדעת מלבי"ם לשמות לב:א, ובפרשתנו לפסוקים א, ג, וכן הנצי"ב בפירושו "העמק דבר" לשמ' לב:א, לשון "העם" (לעומת "ישראל") מורה על פשוטי העם.

⁹ כך לפי רוב הפרשנים: "אותם" רומז אל הנצמדים שבפס' ג. כי אם "כל ראשי העם" וקעו ויומתו, מי יבצע זאת? אכן, כך משמע מפס' ה, שבו מוסר משה לשופטים את צו ה' שבפס' ד. אברבנאל סובר שבפס' ד ה' מצווה למשה להרוג את ראשי העם שנתרשלו במניעת אנשיהם מהחטא, ובפס' ה משה מייעץ לאותם ראשים שימהרו למלא תפקידם. תרגום השבעים, הרומי והסורי מתרגמים (כמעט) מילולית. שתי הדעות מובאות בתנחומא בלק יט; תנחומא בובר בלק כח; במד"ר כ,כד.

¹⁰ סנהדרין כב; ; תנחומא בלק כ; תנחומא-בובר בלק כט; במדבר רבה כ, כד.

¹¹ גם ישמעאל נימול (בר' יז:כג-כו), אף שכבר נתבשר אברהם שלא ישמעאל יירשנו אלא בנה של שרה.

¹² כפי שקרה אחרי חטא המתאוים לבשר, יא:כג. אברבנאל לומד מדברים ד:ג, שכאן לא כך היה, אלא מכה ישירה מה'.

¹³ הדגם של יחסי ה' עם ישראל כיהסי בעל ואשתו, רווח בדברי נביאים כגון: ישעיה סב:ה; ירמיה ג:א-ז; יחזקאל טז, כג; הושע א-ג.